

CAR KARLO I. I NJEGOV DOPRINOS ODLIKOVANJIMA AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE

Austrougarski car i kralj Franjo Josip I. preminuo je 21. studenoga 1916. u 86. godini života te u 68. godini vladavine. Budući da nije imao bližih potomaka naslijedio ga je pranećak Karlo I. Austrijski ili Karlo IV. Ugarsko-Hrvatski. Dvadesetdevetogodišnji car okrunjen je 30. prosinca 1916. Njegova vladavina trajala je praktično do konca Prvoga svjetskog rata, odnosno do raspada Austro-Ugarske Monarhije 31. listopada 1918.

Od početka vladavine Karla I. prošlo je nešto više od sto godina, što je prigoda da se osvrnemo na njegov doprinos odlikovanjima Austro-Ugarske Monarhije. Kao car i kralj Austro-Ugarske Monarhije Karlo I. (IV.) preuzeo je suverenitet nad svim postojećim državnim odlikovanjima. Visoka odlikovanja – redove - osnovali su već njegovi prethodnici: Red zlatnog runa (1430.), Vojni red Marije Terezije (1757.), Kraljevski ugarski red Sv. Stjepana (1764.), Red Leopolda (1808.), Red željezne krune (1816.), Red Franje Josipa (1849.) i Red Elizabete (1898.). Odlikovanja niže klase – križevi i medalje – također su već bili osnovani u velikom broju i Karlo I. nije imao mnogo mogućnosti za inovacije. On je tek zasjeo na prijestolje i nije imao priliku steći reputaciju svog dugovječnog prethodnika Franje Josipa I. Društvo je pritiskivala ratna zbilja, štedjelo se i odricalo koliko je bilo moguće. No, on je ipak unio neke novosti koje valja zabilježiti.

Ugarski viteški red zlatne ostruge osnovali su u 14. stoljeću kralj Karlo I. Robert (1301.-1342.) ili njegov sin Ludovik I. (1342.-1382.). Vitezovi su dobivali diplome, bez ordenskih znakova jer su vitezovi već bili prepoznatljivi po tome što su na čizmama nosili zlatne ostruge. Karlo je u Budimpešti (30. prosinca 1916.) okrunjen krunom Sv. Stjepana. Tom prigodom proglasio je dvadeset trojicu uglednika vitezovima Reda zlatne ostruge i predao im novo kreirane ordenske znakove. Statut Reda zlatne ostruge objavljen je 21. travnja 1918. u Službenom listu Austro-Ugarske Monarhije.

*Karlov četni križ novo je odlikovanje cara Karla I. (osnovano je 13. prosinca 1916.), a dodjeljivao se pripadnicima oružanih snaga. Medalju za hrabrost osnovao je još car Josip II. (1789.), a dodjeljivala se samo u ratu, za hrabre pothvate i iznimnu smjelost. Na medalji su se izmjenjivali likovi vladara pa je 4. travnja 1917. iskovana nova Medalja za hrabrost s likom mladog cara Karla I. Dana 28. travnja 1917. car Karlo I. odredio je otkov novih **Vojnih medalja za zasluge** te je i na toj medalji likom cara Karla I. zamijenjen lik cara Franje Josipa I. **Ranjenička medalja** također je novo austrougarsko odlikovanje za časnike, dočasnike i vojnike oboljele i ranjene na bojištu.*

Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije Karlo I. nije abdicirao te je formalno slovio za cara i nakon toga. Dvojbeno stanje trajalo je sve do 24. ožujka 1919. Tada je Karlo s obitelji pod prisilom napustio Austriju i otišao u Švicarsku. Dana 3. travnja 1919. Austrijski parlament donio je zakon kojim je Karlu i supruzi Ziti od Bourbon-Parme zabranjen povratak u Austriju.

Ohrabren od mađarskih rojalista Karlo je tijekom 1921. godine dvaput pokušao stupiti na mađarsko prijestolje, ali oba puta nije uspio. Kraljevski par interniran je 1. studenoga 1921. i poslije dugog putovanja prebačen na otok Madeiru u Portugalu. Ondje je Karlo preminuo 1. travnja 1922. u dobi od samo 34 godine.

Austrougarski car i kralj Franjo Josip I. preminuo je 21. studenoga 1916. u 86. godini života te u 68. godini vladavine. Budući da nije imao bližih potomaka, naslijedio ga je pranećak Karlo I. Austrijski ili Karlo IV. Ugarsko-Hrvatski (puno ime: Karl Franz Joseph Ludwig Hubert Georg Otto Marie von Habsburg-Lothringen).¹ Njegov djed, nadvojvoda Karl Ludwig Austrijski, bio je mlađi brat cara Franje Josipa I.

Dvadesetdevetogodišnji car okrunjen je 30. prosinca 1916. Njegova vladavina trajala je praktično do konca Prvoga svjetskog rata, odnosno do raspada Austro-Ugarske Monarhije 31. listopada 1918. (slika 1.). Novi car i njegova lijepa žena, carica Zita, bili su nakon dugogodišnje vladavine Franje Josipa pravo osvježenje na austrougarskom prijestolju. Svuda su ih s oduševljenjem dočekivali, iako je rat već ostavio duboki trag na raspoloženju pučanstva.²

Slika 1. Car Karlo I.

Atentat u Sarajevu i preuzimanje položaja prijestolonasljednika zatekli su mladog Karla s manjkavim vojnim i civilnim obrazovanjem. Karlo je morao na brzinu proći prijeko potrebnu vojnu obuku, a nakon toga i poduku visokih državnih službenika i ministara iz pojedinih ministarstava o osnovama državne uprave. Iako je Karlo bio inteligentan, takvo “ubrzano školovanje” nije bilo dostatno za stjecanje vještine vladanja. Iz svega toga proizlazila je, za njega karakteristična, trajna nesigurnost u donošenju odluka. Znao je u posljednji trenutak odustati od važnih odluka. S druge strane, bio je

¹ Karlo I. postao je prijestolonasljednikom Austro-Ugarske Monarhije nakon sarajevskog atentata na Franju Ferdinanda, koji je bio i povod za početak Prvog svjetskog rata. Vidi: https://hr.wikipedia.org/wiki/Karlo_I._Austrijski.

² Godine 1911. Karlo se oženio princezom Zitom od Bourbon-Parme s kojom je imao osmero djece.

u stanju tvrdoglavo odbijati svaku sugestiju, i potpuno olako prihvaćati tuđe savjete. Dokazao se kao neustrašiv vojnik, ali istodobno je bio sklon pretjeranoj popustljivosti prema drugima u želji da svima udovolji. Vrline su mu bile izrazita čovjekoljubivost i naglašen osjećaj za socijalne probleme svoje zemlje. Na žalost, njegova je dobroćudnost, s obzirom na teško vojno i političko naslijeđe zemlje kojoj se našao na čelu, bila gotovo mana i nedostatak pred njegovim političkim protivnicima.

Početak Prvoga svjetskog rata vrhovni zapovjednik austrougarske vojske bio je nadvojvoda Fridrich Maria Albrecht Wilhelm Karl od Austrije (* 4. lipnja 1856., Gross Seelowitz, † 30. prosinca 1936., Mosonmagyaróvár).³ Načelnik glavnog stožera austrougarske vojske bio je general Franz Conrad von Hötzendorf (* 11. studenog 1852., Penzing, † 25. kolovoza 1925.). On je operativno planirao i vodio ratne operacije, a nadvojvoda Fridrich nije se miješao u njegov posao.

No ubrzo se pokazalo da austrougarska vojska nije pripremljena za grandiozne i nerealne planove Conrada von Hötzendorfa. Srpska vojska nije bila tako slaba kako je on pretpostavljao. U sudaru s Crnogorcima u siječnju 1916. austrougarske postrojbe pretrpjele su poraz. Prve ofenzive protiv Italije također su bile loše vođene i završavale su velikim ljudskim gubitcima. Zbog Hötzendorfovih grešaka austrougarska vojska prvu je godinu rata završila znatno oslabljena. Na istočnom bojištu tijekom Brusilovljeve ofenzive (od 4. lipnja do 20. rujna 1916.), dogodila se prava katastrofa jer je austrougarska vojska izgubila milijun vojnika.⁴

Karlo I. u prosincu 1916. osobno preuzima mjesto vrhovnog zapovjednika austrougarske vojske, a nadvojvodu Fridricha imenuje zamjenikom. Dana 1. ožujka 1917. smijenio je s mjesta načelnika glavnog stožera Conrada von Hötzendorfa. Međutim, austrougarska vojska više nije bila velika vojna sila. Nije mogla izvoditi ofenzivne akcije bez pomoći njemačke vojske. Većina austrijskih pobjeda izvedena je samo zajedno s njemačkom vojskom, o kojoj su postali jako ovisni.

Povjesničari su podijeljeni u stavovima o Karlu I. i njegovoj vladavini. Jedni misle da je Karlo I. bio diletant na prijestolju, preslab za izazove s kojima se suočavao, loš političar. Drugi ga hvale kao hrabru, časnu i pobožnu ličnost, koja se trudila zaustaviti Prvi svjetski rat. Dana 3. listopada 2004., papa Ivan Pavao II. proglasio je Karla I. blaženikom zbog njegovih mirovnih nastojanja tijekom Prvog svjetskog rata. Beatifikacija Karla I. izazvala je niz suprotstavljenih reakcija, osobito u nekadašnjim zemljama Antante. Objektivno, ni jedno isključivo mišljenje o Karlu I. ne stoji. Nije on započeo Prvi svjetski rat, a nije ga mogao ni okončati. Svaki takav pokušaj bio je unaprijed osuđen na neuspjeh. Izlazak Austro-Ugarske iz rata neizbježno bi doveo do raspada Centralnih sila jer više ne bi bilo teritorijalnog kontakta s Bugarskom i Turskom, koje bi ostale izolirane i prisiljene na brzu kapitulaciju. Zbog toga Njemačka nikad ne bi dopustila odvajanje Austro-Ugarske u tijeku rata. Doduše, 1917. godine čak je i njemački car Vilim II. priželjkivao mir, ali obojica su bili zatočenici svojih maršala i generala. Premda je počeo pripremati teren za pregovore o mirovnom sporazumu između Austrije i sila Antante, Karlo nije imao hrabrosti zaključiti mir bez njemačke privole. Bio je preslab

³ Vidi: https://hr.wikipedia.org/wiki/Nadvojvoda_Fridrik.

⁴ Vidi: https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Conrad_von_Hötzendorf.

da se suprotstavi zagovornicima rata u Njemačkoj i Austro-Ugarskoj pa su na koncu pregovori propali.

Zbog toga se carsko prijestolje opasno zaljuljalo, a Karlo I. izgubio je i unutrašnjo-politički i vanjskopolitički kredibilitet.

Od početka vladavine Karla I. prošlo je nešto više od sto godina, što je prigoda da se osvrnemo na njegov doprinos odlikovanjima Austro-Ugarske Monarhije.

Kao car i kralj Austro-Ugarske Monarhije Karlo I. (IV.) preuzeo je suverenitet nad svim postojećim državnim odlikovanjima. Ta su odlikovanja osnovali njegovi prethodnici. Red zlatnog runa osnovao je burgundski vojvoda Filip Dobri 1430. godine, a udajom kneginje Marije Burgundske za Maksimilijana Habsburškog pripao je austrijskoj vladarskoj kući. Vojni red Marije Terezije (1757.) i Kraljevski ugarski red Sv. Stjepana (1764.) osnovala je carica Marija Terezija, a Red Leopolda (1808.) i Red željezne krune (1816.) osnovao je njezin unuk car Franjo I.

Car Franjo Josip I. osnovao je Red Franje Josipa (1849.) i Red Elizabete (1898.). Odlikovanja niže klase – križevi i medalje – također su već bili osnovani u velikom broju i Karlo I. nije imao mnogo mogućnosti za inovacije. On je tek zasjeo na prijestolje i nije imao priliku steći reputaciju svog dugovječnog prethodnika Franje Josipa I. Društvo je pritiskivala ratna zbilja, štedjelo se i odricalo koliko je bilo moguće. No, on je ipak unio neke novosti koje valja zabilježiti.

Slika 2. Ugarski viteški orden zlatne ostruge.

Ugarski viteški red zlatne ostruge (*Ungarischer Ritterorden der Goldenen Sporn*) osnovan je u 14. stoljeću. Ne znamo koje je godine osnovan i tko ga je osnovao, kralj Karlo I. Robert (1301.-1342.) ili njegov sin Ludovik I. (1342.-1382.). Obojica su pripadala dinastiji Anjou. Uvođenje u čast viteza Reda zlatne ostruge bilo je usko vezano uz krunidbu ugarsko-hrvatskih kraljeva te pretpostavljamo da je Red osnovao Karlo I. Robert koncem svoje vladavine i tako osigurao potporu moćnog plemstva za svoga nasljednika Ludovika I. Ako je tako, onda su prvi vitezovi Reda zlatne ostruge proglašeni na krunidbi Ludovika I. Anžuvina 21. srpnja 1342. u Stolnom Biogradu (*Székesfehérvár*).

Vitezovi su se uvodili u Red zlatne ostruge udarcem mača o rame (*Ritterschlag*). Dobivali su diplome, bez ordenskih znakova, jer su vitezovi već bili prepoznatljiviji po tome što su na čizmama nosili zlatne ostruge. Od krunidbe Leopolda II. Habsburškog za ugarsko-hrvatskog kralja (1792.) vitezovi Reda zlatne ostruge tražili su u više navrata da im se prigodom ceremonije stupanja u Red uruči i ordenski znak, ali odbijene su sve molbe i prijedlozi o izgledu tog znaka. Tek je posljednji vladar na ugarsko-hrvatskom prijestolju Karlo IV. Habsburški opskrbio "zlatne vitezove" novo kreiranim ordenskim znakovima. Karlo je u Budimpešti (30. prosinca 1916.) okrunjen krunom Sv. Stjepana. Tom prigodom proglasio je dvadeset trojicu uglednika vitezovima Reda zlatne ostruge i predao im ordenske znakove.

Ordenski znak Reda zlatne ostruge izrađen je u obliku bijelo emajliranoga dvostrukoga križa, tzv. patrijarškog ili lorenskoga križa (slika 2.). U tom križu gornji vodoravni krak kraći je od donjega kraka. Taj je križ simbol Ugarske i Slovačke. Pojavio se u Ugarskoj oko 1190. za vladavine kralja Bele III. koji je odgojen u Bizantu, gdje ga je i vidio. U sredini toga križa zlatni je vladarski monogram: "K" (Károly, odnosno Karlo). Križ obavija zeleno emajlirani zmaj, a on je okružen zlatnom ostrugom. Iznad križa sa zmajem i ostrugom visi zlatna kruna Sv. Stjepana. Opisani ordenski znak nosio se na lenticu crvene boje s 11 mm širokim zelenim rubovima. Dimenzije ordenskoga znaka jesu 67 x 40 mm, a lentica je široka 37 mm.

Ordenski znak vitezova Zlatne ostruge kombinacija je ordenskih znakova triju viteških redova i najstarijega grba Ugarske. Zeleni zmaj referira se na Viteški red zmaja kralja Sigismunda Luksemburškog iz 1408. godine, ostruga na glavni rekvizit Reda zlatne ostruge iz razdoblja vladavine Anžuvina, a kruna i lentica preuzeti su s Ugarskoga kraljevskog reda Sv. Stjepana. Dakle, sva simbolika ordenskoga znaka tradicionalna je ugarska, ali držimo da zelenom zmaju ovdje nije mjesto.

Statut Reda zlatne ostruge objavljen je 21. travnja 1918. u Službenom listu Austro-Ugarske Monarhije. Odlikovanje koje je bilo iznimna počast dodjeljivalo se osobama koje su bile vrlo zaslužne u organiziranju krunidbe i imale su druge velike zasluge za vladara i državu. U skladu s tradicijom toga Reda, broj vitezova nije bio ograničen. Nakon smrti odlikovane osobe orden se nije vraćao u Kancelariju ordena, nego je ostajao obitelji kao spomena.

Karlov četni križ (*Karl-Truppenkreuz*) osnovao je car Karlo I. naredbom armiji i floti od 13. prosinca 1916., a dodjeljivao se pripadnicima oružanih snaga - pješstvu, topništvu, konjaništvu itd. te žandarmeriji i dragovoljcima koji su tijekom rata provedli najmanje dvanaest tjedana na bojištu i pritom sudjelovali u najmanje jednoj bitki protiv neprijatelja. Križ su kasnije mogli dobiti i pripadnici izviđačkih, inženjerijskih

i signalnih jedinica, čak i zrakoplovcima, ali oni u posebnim okolnostima: ako su obavili najmanje deset borbenih letova protiv neprijatelja. Križ su mogli dobiti i pripadnici ratne mornarice, ukratko svi u oružanim snagama, čak i oni koje je neprijatelj ranio, iako nisu ispunjavali navedene uvjete.

Slika 3. Karlov četni križ, avers.

Slika 4. Karlov četni križ, revers.

Karlov četni križ izrađen je od sivo patiniranog cinka, t. j. od “ratne kovine”, i to po uzoru na Armijски križ iz 1813.-1814. (*Armeekreuz 1813-1814*), tzv. “Topovski križ”. Križ je, dakle, istokračan, s krakovima koji se suzuju prema sjecištu (slika 3. i 4.). Krakove povezuje lovorov vijenac. Granulirani su, s naglašenim uskim, glatkim rubom.

Na *aversu*, u krakovima križa, raspoređen je natpis: GRATI / PRINCEPS ET PATRIA / CAROLVS / IMP. ET REX (*Zahvalni vladar i domovina, Karlo, car i kralj*). Na *reversu*, u gornjem kraku križa, nalaze se dvije male krune: austrijska carska i ugarska kraljevska kruna. Ispod njih je monogram: C (*Carolus*). U vodoravnim krakovima i u donjem kraku reversa proteže se natpis: VITAM ET SANGVINEM / MDCCCXVI (*Životom i krvlju, 1916.*).

Križ se nosio na trokutastoj vrpici; vrpca u sredini ima široku crvenu prugu, a uz rubove dvije pruge od uskih, poprečno položenih crvenih i bijelih pruga. Karičica koja spaja ušicu križa s okruglom karičicom vrpce plosnata je i svinuta u "osmicu".

Ukupno je dodijeljeno oko 651.000 Karlovih četnih križeva.

Nakon utemeljenja Karlova četnoga križa, novog austrougarskog odlikovanja, dvije starije medalje osvježene su likovima cara Karla I. To su Medalja za hrabrost i Vojna medalja za zasluge.

Medalju za hrabrost (*Tapferkeitsmedaille*) osnovao je car Josip II., 19. srpnja 1789., a dodjeljivala se samo u ratu, za hrabre pothvate i iznimnu smjelost. Medalja je u početku imala dva stupnja: Zlatnu i Srebrnu medalju za hrabrost (obje promjera 40 mm), a prvi se put dijelila u ratovima s Turcima od 1788. do 1791. godine. Medalja za hrabrost postala je s vremenom najpopularnije odlikovanje u Habsburškoj Monarhiji. Mogli su je dobiti samo dočasnici i vojnici pa je za njih značila isto što i Vojni red Marije Terezije za časnike. Medalja je zanimljiva za proučavanje jer se njezin izgled mijenjao s promjenama na prijestolju Habsburške Monarhije. Naime, avers medalje krasio je lik aktualnog vladara, okružen vladarskim naslovom, a revers je ostajao nepromijenjen: u sredini je natpis: DER TAPFERKEIT, okružen lovorovim vijencem i regimentskim zastavama. Na prvim Medaljama za hrabrost bio je, naravno, lik Josipa II. Za cara Leopolda II. (1790.-1792.) i njegove kratkotrajne vladavine nisu se kovale medalje za hrabrost s njegovim likom. Za vladavine Franje II. (1792.-1835.), koji od 1804. godine nosi naslov austrijskog cara Franje I., otkovana su čak tri tipa Medalje za hrabrost. Ferdinand I., sin i nasljednik Franje I. (1835.-1848.), tek je 1839. godine odlučio uvesti nove medalje sa svojim likom. Za Ferdinandove vladavine, u kolovozu 1848. godine, Srebrna medalja za hrabrost dijeli se u dva stupnja. Srebrna medalju za hrabrost II. stupnja manja je (promjera 30 mm) od Srebrne medalje I. stupnja (promjera 40 mm).

Nakon dolaska mladog cara Franje Josipa I. na prijestolje Medalja za hrabrost opet mijenja izgled. Zanimljivo je da se na njegovim Medaljama za hrabrost može pratiti carevo sazrijevanje od 1849. do 1867. godine. Na prvim medaljama Franjo Josip I. prikazan je kao golobradi mladić. Na medaljama iz razdoblja od 1859. do 1866. godine Franjo Josip I. dobio je brkove i zaliske. Na medaljama iz razdoblja od 1867. do 1917. godine carevi brkovi i zalisci nabujali su u skladu s modom gospode u zrelih godinama. Daljnje starenje cara Franje Josipa I. nije prikazano na Medalji za hrabrost te su se i u Prvom svjetskom ratu kovale medalje istog oblika kao i 1867. godine.

Dana 14. veljače 1915. uvedena je i Brončana medalja za hrabrost, promjera 30 mm. Dana 29. studenoga 1915. donesena je odluka da se pojedini stupanj Medalje za hrabrost može dobiti i više puta. U takvim slučajevima na vrpca bi se pričvrstila 8 mm široka pločica od nerđajućeg čelika, odnosno dvije ili tri takve pločice, ovisno o tome koliko je puta osoba odlikovana istom medaljom.

Medalje za hrabrost s likom cara Franje Josipa I. dodjeljivale su se i nakon careve smrti, sve do travnja 1917.

Dana 4. travnja 1917. godine prof. Heinrich Kautsch (* 28. siječnja 1859., Prag, † 29. rujna 1943., Beč) iskovao je novu Medalju za hrabrost s likom mladog cara Karla I. Ta se medalja kovala u Beču i u Kremnici (danas Slovačka).

Slika 5. Srebrna medalja za hrabrost II. stupnja s likom cara Karla I., za dočasnike i vojnike, avers.

Slika 6. Srebrna medalja za hrabrost s likom cara Karla I., revers.

Na *aversu* Medalje za hrabrost prikazano je carevo poprsje u maršalskoj uniformi, udesno (sl. 5. i 6.). Uokolo je natpis: CAROLVS D. G. IMP. AVST. REX BOH. ETC. ET REX APOST. HVNG. (*Karlo, milošću Božjom car Austrije, kralj Češke itd. i apostolski kralj Ugarske*). Tada je *revers* Medalje za hrabrost prvi put izmijenio izgled; dotadašnji natpis na njemačkom jeziku (DER TAPFERKEIT), zamijenjen je natpisom na latinskom jeziku: FORTITUDINI (*Za hrabrost*).

Kao i ranije, pojedini stupanj Medalje za hrabrost mogao se dodijeliti više puta (slika 7.).

Prema carskoj naredbi od 15. rujna 1917. Zlatnu i Srebrnu medalju za hrabrost I. stupnja mogli su dobiti i časnici. Da ne bi bilo zabune, 5. listopada 1917. određeno je da časnici dobitnici medalje nose na vrpci 18 mm visoko slovo “K” od pozlaćene kovine (slika 8.).

Slika 7. Srebrna medalja cara Karla I., s pločicom za drugu dodjelu.

Slika 8. Srebrna medalja za hrabrost I. stupnja, cara Karla I., za časnike.

Na **Vojnoj medalji za zasluge** (*Militärverdienstmedaille*) lik cara Karla I. također je zamijenio lik cara Franje Josipa I.

Odlikovanje je osnovao car Franjo Josip I. dne 12. ožujka 1890. kao priznanje vojnim osobama koje su se isticala svojim radom u ratu ili miru. Dana 26. ožujka 1911. propisano je da osobe koje su u oružanim snagama bile odlikovane Vojnom medaljom za zasluge u ratu a kasnije su odlikovane i Vojnom medaljom za zasluge u miru (ili obratno), drugi put dobivaju Srebrnu vojnu medalju za zasluge. Tako je od 1911. godine Vojna medalja za zasluge imala dva stupnja: Brončanu vojnu medalju za zasluge i Srebrnu vojnu medalju za zasluge.

Carским ukazom od 1. travnja 1916. određeno je da se Srebrna vojna medalja za zasluge u vrijeme rata može dobiti dva do tri puta. U tom slučaju na vrpцу se pričvršćivala pločica od posrebrene bronce, ili dvostruka takva pločica, ovisno o broju ponovljenog odlikovanja. Nadalje, uveden je novi, viši stupanj Vojne medalje za zasluge - Velika vojna medalja za zasluge, za četvrtinu veća od Srebrne i Brončane vojne medalje za zasluge (57 x 37 mm). Izrađena je od pozlaćenoga srebra, a između krune i medalje ima pozlaćeni lovorov vijenac.

Sva tri stupnja Vojne medalje za zasluge na aversu prikazuju lovorovim vijencem ovjenčanu glavu cara Franje Josipa I. u profilu, udesno, s naglašenim zaliscima i brkovima. Uokolo je vladarski naslov.

U prvim mjesecima vladavine cara Karla I. nastavilo se dodjeljivanje Vojnih medalja za zasluge s likom Franje Josipa I. Dana 28. travnja 1917. car Karlo I. odredio je otkov novih Vojnih medalja za zasluge svih stupnjeva (slika 9. i 10.), ali uvjeti za njihovu dodjelu nisu promijenjeni.

Slika 9. Srebrna vojna medalja za zasluge cara Karla I., avers.

Slika 10. Srebrna vojna medalja za zasluge cara Karla I., revers

Nova Vojna medalja za zasluge na *aversu* ima poprsje cara Karla, udesno, okruženo vladarskim naslovom: CAROLVS D. G. IMP. AVST. REX BOH. ETC. ET REX APOST. HVNG. (Karlo, *milošću Božjom car Austrije, kralj Češke itd. i apostolski kralj Ugarske*). *Revers* je ostao isti, s natpisom: SIGNVM / LAVDIS (*Znak pohvale, znak priznanja*), okružen vijencem od lovorove (lijevo) i hrastove grančice (desno).

Međutim, iznad medalje, gdje je nekad bila samo jedna kruna, odsada su dvije: austrijska carska kruna i ugarska kraljevska kruna, jedna do druge, slivene s medaljom i okružene lovorovom i hrastovom grančicom. Ta je promjena u skladu s promjenom grba Austro-Ugarske Monarhije 1915. godine. Velika vojna medalja za zasluge, osim što je veća, između kruna i medalje ima i lovorovu i hrastovu grančicu. Od 22. veljače 1917. i Velika vojna medalja za zasluge mogla se dodijeliti dva ili tri puta, s pozlaćenom pločicom na vrpici.

Medalje s likom Karla I. na aversu imaju signaturu bečkog kipara i medaljera Heinricha Kautscha.

Srebrna vojna medalja za zasluge s likom cara Karla I. u početku se kovala od srebra. Međutim, Srebrna i Brončana vojna medalja za zasluge potkraj rata izrađivale su se od sve slabijeg materijala; naposljetku od tzv. ratnog metala (*Kriegsmetall*), legure koja se sastojala od 50% bakra i 50% raznog otpadnog metala. Najviši stupanj Vojne medalje za zasluge - Velika vojna medalja za zasluge - kovala se do konca 1917. godine od pozlaćenog srebra. Početkom 1918. g. već se izrađivala od pozlaćene bronce, a potkraj rata čak i bez pozlate.

Još jedno masovno odlikovanje nosi lik cara Karla I. To je **Ranjenička medalja** (*Verwundetenmedaille*). Medalja za hrabrost i Vojna medalja za zasluge postojale su i prije dolaska Karla I. na prijestolje, a Karlov četni križ i Ranjenička medalja nova su austrougarska odlikovanja.

“Mnogi moji čestiti vojnici ranjeni su na bojnom polju i tako su zaslužili odlikovanje za hrabro držanje. Nadalje, drugi zbog ratnih napora oboljevaju i trajno je oštećena snaga njihova otpora te se odsad moraju kloniti borbe. Moja je želja da se njihovom junaštvu oda počast vidljivim vanjskim obilježjem. Naređujem šefu glavnog stožera,

mojem vojnom ministru i zapovjedniku mornarice da prijedlog izvrši kao provedbu Moje volje.”

Tom je rukom pisanom Najvišom naredbom od 12. kolovoza 1917. (koju smo donijeli u slobodnom prijevodu) car Karlo I. inicirao utemeljenje odlikovanja, namijenjena vojnicima carske i kraljevske vojske ranjenima u ratu. Stoga se datum carskoga pisma ne može računati kao datum osnutka Ranjeničke medalje. Datum osnutka jest 22. lipnja 1918., kad je donijet statut Ranjeničke medalje i regulirana njezina dodjela (slika 11. i 12.).

Slika 11. Ranjenička medalja,
za prvu ranu, avers.

Slika 12. Ranjenička medalja,
za prvu ranu, revers.

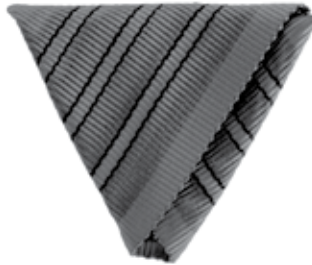
Ranjeničku medalju dobivali su časnici, dočasnici i vojnici oboljeli i ranjeni na bojištu. Oboljeli od težih bolesti, koje su prouzročile invalidnost, nosili su medalju na trokutastoj vrpici širokoj 39 mm, vojničke sivomaslinaste boje, obrubljenoj dvjema crvenim prugama širokim 5 mm. Ranjenici su medalju nosili na vrpici istih boja, koja je po sredini bila prošarana s jednom, dvije, tri, četiri ili pet pruga širokih 2 mm, ovisno o tome koliko su puta bili ranjeni. Te su uske pruge obrubljene crnim koncem. Vrpцу s pet pruga dobivali su i oni koji su bili ranjeni više od pet puta (slika 13., 14. i 15.).

Medalja je promjera 38 mm, težine 21,7 g; kovana je od legure cinka. Na *aversu* je prikazana glava cara Karla I., udesno. Iznad njegove glave natpis je: CAROLVS, a ispod nje signatura je autora i dvije lovorove grančice. Na *reversu* je natpis u tri retka: LAESO / MILITI / MCMXVIII (u prijevodu: *Za ozlijeđenog vojnika*, 1918.).⁵ Godine su ispisane manjim slovima.

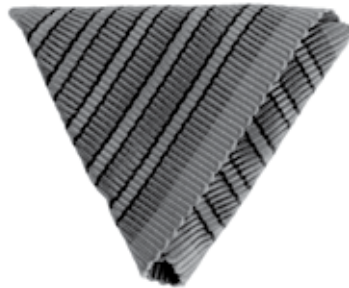
⁵ Latinski natpis na reversu podsjeća na natpis "Laeso et invicto militi" (*Za ozlijeđenog i nepobjedivog vojnika*), koji se nalazio na Domu invalida u Berlinu, podignutom 1748. godine. Posvetu je sročio pouzdanik pruskoga kralja Fridrika II., filozof Jean Baptiste de Boyer, Marquis d'Argens, koji je od 1744. do 1769. bio direktor Filozofskog odjela Berlinske akademije.

Slika 13. Vrpca za Ranjeničku medalju, za oboljele.

Slika 14. Vrpca za Ranjeničku medalju, za treću ranu.

Slika 15. Vrpca za Ranjeničku medalju, za petu ranu.

Ranjeničku medalju izradio je Richard Placht (* 4. siječnja 1880., Kratzau, Češka; † 2. veljače 1962., Beč), ravnatelj Bečke kovnice novca (*Wiener Hauptmünzamt*).

Osnutak Ranjeničke medalje pozitivno su ocijenili i Francuzi, ratni neprijatelji Austro-Ugarske Monarhije. Oni su 1920. godine utemeljili Ranjeničku medalju, kao zakašnjelu satisfakciju žrtvama rata.

Epilog

Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije Karlo I. nije abdicirao te je formalno slovio za cara i nakon toga. Dvojbeno stanje trajalo je sve do 24. ožujka 1919. kad je Karlo s obitelji pod prisilom napustio Austriju i otišao u Švicarsku u pratnji zapovjed-

nika male britanske straže potpukovnika Edwarda Lislea Strutta. Karlo je tom prilikom izdao proglas u kojem potvrđuje svoje pravo na prijestolje, smatrajući odluke Narodne skupštine Njemačke Austrije ništavnim i nevažećim za njegovu kuću. Dana 3. travnja 1919. Austrijski parlament donio je zakon kojim je Karlu i suprugi Ziti od Bourbon-Parme zabranjen povratak u Austriju. Ostali članovi kuće Habsburg-Lothringen bili su protjerani s austrijskog teritorija, osim onih koji su se odrekli svih prava na prijestolje i tako postali obični građani.

U početku progonstva Karlo je boravio u dvorcu Wartegg kod Rorschacha na Bodenskom jezeru, a od 20. svibnja 1919. u Pranginsu na Ženevskom jezeru. Ohrabren od mađarskih rojalista, Karlo je tijekom 1921. godine dvaput pokušao stupiti na mađarsko prijestolje. Prvi put Karlo se neočekivano pojavio u Budimpešti na Uskrs (27. ožujka) 1921. i od regenta Miklósa Horthyja zatražio da mu preda vlast kao mađarskom kralju Karlu IV. Horthy se prije toga javno izjašnjavao kao vjerni kraljev podanik, ali odbio je predati mu vlast. Štoviše, regent je obavijestio zemlje Antante o dolasku svrgnutoga kralja i o njegovu zahtjevu. Na to su Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i Čehoslovačka Republika zaprijetile da će nakon Karlove krunidbe objaviti rat Mađarskoj. Horthy je pak izdao pismenu zapovijed da se smiju slušati samo njegove odluke, a ne odluke bivšega kralja. Karlo je napokon uvidio da neće ništa postići i 5. travnja napustio je Mađarsku.

Drugi pokušaj povratka na mađarsko prijestolje bio je bolje organiziran, ali nije uspio. Karlo je napokon shvatio da Horthy stoji na putu njegovu povratku na mađarsko prijestolje i potražio je oslonac u vojsci. Zajedno sa suprugom Zitom Karlo je 20. listopada 1921. doputovao zrakoplovom u Mađarsku. Ondje mu je prisegnulo na vjernost oko tri tisuće vojnika. Međutim, Horthyjeve oružane snage bile su premoćne, opkolile su Karlove vojnike i razoružale ih. Kraljevski je par interniran, a Karlu je upućen zahtjev da se odrekne mađarskoga prijestolja. Kad je Karlo to odbio, on i supruga 1. studenoga 1921. prebačeni su u podunavski grad Baju, odakle su ukrcani na britanski ratni brod *HMS Glowworm*. Tim brodom doplovili su do Crnog mora gdje su se prekricali na britanski ratni brod *HMS Cardiff*. Taj ih je brod 19. studenoga 1921. prebacio na otok Madeiru u Portugalu.⁶ Velika Britanija i Francuska držale su Karla I. opasnim za mir u Srednjoj Europi te su odredile taj otok kao mjesto izgnanstva jer je Madeira izolirana i lako ju je čuvati. Karlo I. s obitelji prvo je živio u glavnom gradu Funchalu, a kasnije su se preselili u Monte.

Dana 9. ožujka 1922. Karlo I. obolio je od bronhitisa koji se kasnije razvio u tešku upalu pluća. Nakon dva srčana udara, Karlo I. preminuo je od zatajenja dišnoga sustava 1. travnja 1922. Imao je samo 34 godine.

Literatura

Glaise-Horstenau, Edmund von: "Die Katastrophe, Die Zertrüerung Österreich-Ungarns und das Werden der Nachfolgerstaaten", Amalthea Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1929.

Reinhold, Lorenz, Kaiser Karl und der Untergang der Donaumonarchie, Verlag Styria, Graz-Wien-Köln, 1959.

⁶ Britanci su Karla I. dugo vozili od Mađarske do otoka Madeire jer nisu mogli brzo odrediti gdje će ga smjestiti.

Kardum, Livia, Mirovni pokušaj austro-ugarskog cara Karla 1917. godine, Politička misao, Vol. XXXVII., (2000.), br. 1.

Görlich, Ernst Joseph, Posljednji car – svetac, Naklada: Grafok d.o.o., Zagreb, 2004.

https://hr.wikipedia.org/wiki/Karlo_I._Austrijski.

https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Conrad_von_Hötzendorf.

Die österreichisch-ungarischen Orden und Ehrenzeichen, Graz, 1915.

Ehrenbuch der Österreichisch Ungarischen Wehrmacht, I. Band, Wien, 1917.

Falkenstien, Joseph von, Imperial Austrian Medals and Decorations, II. Edition, Tucson (Arizona), 1972.

Měříčka, Václav, Orden und Ehrenzeichen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, Verlag Anton Schroll & Co. Wien und München, 1974.

Neubecker, Ottfried - Nimmergut, Jörg, Österreich-Katalog 1978/79, Orden & Ehrenzeichen ab 1430 bis zur Gegenwart, Verlag und Herausgeber Jörg Nimmergut, München, 1978.

Procházka, Roman Freicher von, Österreichisches Ordenshandbuch, Herausgeber Graf Klenau oHG, München, 1979., 2. svezak.

Prister, Boris, Odlikovanja, katalog muzejskih zbirki XXI, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb, 1984.

Prister, Boris, Odlikovanja zbirke dr. Veljka Malinara, I. dio, Katalog muzejskih zbirki XXIV., Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb, 1991.

Prister, Boris, Austrougarska Ranjenička medalja, Husar, slikovni časopis za vojnu povijest i militariju, god. 3. / br. 5., Zagreb, 2006.

Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart, im Auftrag der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde, Herausgegeben von J. Stolzer und. Ch. Steeb, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt Graz, 1996.